

En ny epoke for Europa

2023-01-18

Optional[© Klassekampen]

Alle artikler er beskyttet av lov om opphavsrett til åndsverk. Artikler må ikke viderefremmes utenfor egen organisasjon uten godkjenning fra Retriever eller den enkelte utgiver.

Les artikkelen ved å klikke her.

12 Meninger

Onsdag 18. januar 2023

Klassekampen

Med andre ord



Under vignetten «Med andre ord» presenterer Klassekampen lengre tekster fra eksterne skribenter. Maksimal lengde er 10.000 tegn inkludert mellomrom. Sendes til kronikk@klassekampen.no.

GEOPOLITIKK

EU var den store vinneren i etterkrigstiden, men gjorde den store feilen å gjøre seg avhengig av billig energi og råvarer utenfra.

En ny epoke for Europa

Gorbatsjovs nylige død inntraff symbolsk nok akkurat ved avslutningen på den perioden han er det fremste symbolet for, tiden etter Berlinmurens fall i november 1989. I praksis opphørte etterkrigstiden med Murens fall da Sovjet måtte trekke seg tilbake fra de områdene de ble stående i helt fra Tysklands kapitulasjon i mai 1945 og gjennom den kalde krigen. Sovjet opphørte da også i romjulen 1991 som en naturlig konsekvens av at de tapte den kalde krigen.

Da Sovjetunionen opphørte, endret også etterkrigstidens logikk seg. Det var ikke lenger to ulike samfunnsmodeller som stod mot hverandre og konkurrerte om hvilken som ga best resultater for folk flest og brukte samfunnets ressurser mest mulig rasjonelt. Derfor ble Sovjets oppløsning avslutningen av etterkrigstiden og vi fikk «ettermurstiden». Den kalde krigen som avløste andre verdenskrig, var over.

Vestens og Natos endelige seier ga enorm selvtillit. Denne ble forsterket av at andre verdenskrigs andre store krigstaper, Japan, stagnerte. Japan hadde tilsynelatende utfordret ideen om vestlig dominans med sin vellykket industrielle opphøring på 1970- og 80-tallet. En periode var *downtown* Tokyo nesten like mye verdt som hele New York. I romjula 1989, 29. desember for 33 år siden, nådde børsen sitt høyeste nivå, før en langvarig og smertefull nedtur begynte. Bunnen ble ikke nådd for i 2003.

Vesten stod nå uten utfordrere, og var da fri til å utvikle sine egne utopier. Til tross for at Vestens sosiale markedsøkonomi hadde skapt vekst, fordeling og et bedre miljø, samtidig med høyere levestandard enn landene med planøkonomi, reorganiserte vi økonomien etter rene markedsliberalistiske prinsipper. Vi begynte å tro på «propagandaversjonen av vår egen økonomi», for å sitere Erik Keinert.

Det ble utviklet en idealpolitisk tilnærming der Vesten, og særlig EU, ikke lenger hadde særlige behov for beredskap, vital produksjon eller å sikre råvare- og energiforsyningen. I kortversjon bygde EU på ideen om rimelig arbeidskraft fra Øst-Europa, sementert med EU-utvidelsene i

Ettermurstidens slutt

■ I denne teksten skriver Christian Anton Smedshaug om de stormaktpolitiske linjene i etterkrigstiden og i den såkalte ettermurstiden, fra Murens fall til 2020.

■ Etter Sovjetunionens fall sto Vesten uten utfordrere, og særlig EU gjorde seg avhengig av en stabil, global flyt av råvarer og kraft. Denne skjøre konstruksjonen har nå gått i oppløsning - og tilbake står et svakt EU i møte med et sterkt USA og Kina, skriver han.

■ Smedshaug er daglig leder i Agrianalyse og førsteamanuensis ved NMBU. Han har blant annet utgitt bøkene: «Europa etter EU» og «Gjeld. Hvordan Vesten lurte seg selv».

2004 og 2007, billig kraft og råvarer fra Russland (og Norge) og at Kina skulle bidra med billige industrivarer. Slik skulle EU produsere avanserte industriprodukter, dyre merkevarer og kostbare tjenester og plassere seg høyest i verdikjeden. Forsvaret ble nedskalert, beredskapslagre ble avvirket og det som ble vurdert som vital produksjon i etterkrigstiden, ble definert som unødvendig i ettermurstiden.

Man glemte bare at denne strategien gjorde unionen ekstremt sårbar og helt avhengig av stabil og rimelig tilgang av råvarer, enklere industrivarer, arbeidskraft og energi. Et slikt system tåler knapt endringer.

Dette står i sterk kontrast til USA, som i samme periode har bygget seg opp til å bli en nettoeksportør av olje og ikke på noen måte har samme situasjon som EU på føderalt nivå, selv om strategiene varierer betydelig, ikke minst mellom delstatene California og Texas. På industriområdet ligner USAs tilpasninger i stor grad EU sine, likevel glemte de i langt mindre grad sine egne langsiktige behov.

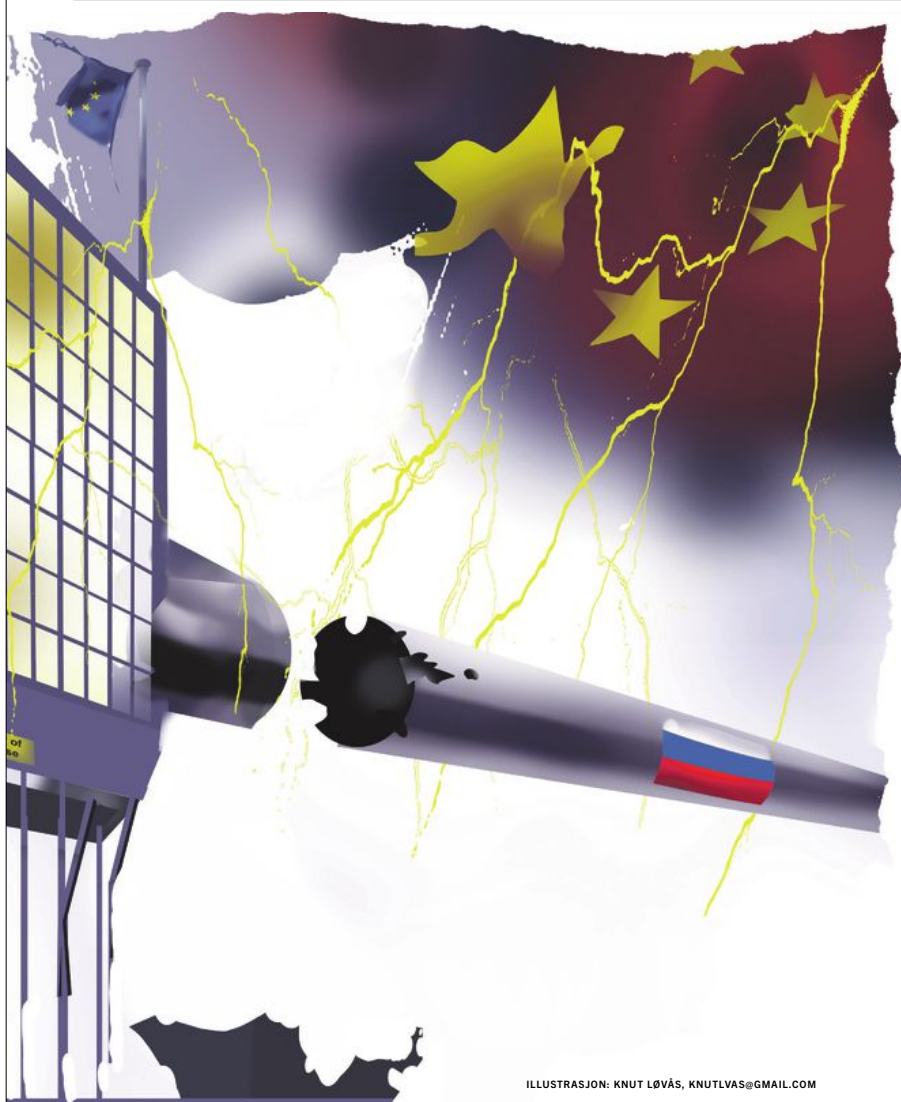
Mye av festen etter 1989 bestod av deregulering av finansmarkedene, avviking av lagre og beredskapsordninger og innføring av særlige krav om eierskap, kontroll over pengeflyt et cetera. Det bidro sterkt til framveksten av FIRE-sektoren, det vil si finans, forsikring og eiendom, som driver av vestlig økonomi. Selv ikke



eiendomsprisfallet og finanskrisen i 2008–2009 og den senere eurokrisen i 2010–2012 gjorde vesentlig inntrykk. Festen i Vesten var ikke over, det var kake igjen. Da billige penger fra husholdningene var uttømt med finanskrisen i kjølvannet av børsfallet etter Lehman Brothers konkurs den 15. september 2008, stod sentralbankene klare til å ta over. Renten gikk til null, og pengestryking i ukjent omfang begynte. Ennå var det ingen grunn til å endring, truslene var få – bortsett fra mangel på penger, og det problemet er jo løsbart med sentralbankene i ryggen.

På den globale siden ble det som hadde utviklet seg til etterkrigstidens globale handelsavtale GATT (General Agreement on Tariffs and Trade, etablert 1947), omformet til Verdens handelsorganisasjon (WTO) i 1994 gjennom en avtale mellom seierherrene EU og USA. Det la rammene for verdenshandelen i ettermurstiden. Men mer radikal var enigheten blant medlemmene i Det europeiske fellesmarked (EF) om Maastricht-traktaten av 7. februar 1992. Den etablerte Den europeiske union (EU) den 1. november 1993, med etablering av det indre marked og de frie friheter, det vil si fri flyt av varer, tjenester, kapital og personer. Traktaten la videre grunnlag for felles valuta, euroen, og integrasjonen i utenriks- og sikkerhetspolitikk med mer.

Den største vinneren av ettermurstiden har vært Kina, som opplevde en tilgang på kapital



ILLUSTRASJON: KNUT LØVÅS, KNUTLVA@GMAIL.COM

og teknologi som vel savner sidestykke i historien. Fra 1989 til i dag har Kina blitt verdens nest største økonomi. Kina står igjen som en vital leverandør av en rekke varer verden over. På ting eksemplifiserer dette tydeligere enn at landet nå er blitt verdens største eksportør av biler. I år vil Kina eksportere fire millioner biler, noe som er mer enn både Japans og Tysklands bileksport.

Det vi nå er vitne til, er sammenbruddet av denne felles økonomiske strategien i Vesten. Nedturen ble særlig tydelig ved inngangen til dette tiåret. Først forlot Storbritannia EU den 31. januar 2020. Med Storbritanniias uttreden døde ideen om et europeisk fellesskap. EU ble igjen et kontinentalt fellesskap.

Dernest kom de kraftige koronatiltakene som ble iverksatt den 12. mars 2020. Da opphørte den frie flyten av arbeidskraft og det indre markedets funksjon i Europa. Hvert land valgte egne regler, grensekontroller ble innført, og de ulike lands statsborgere måtte søke trygg havn i eget land. Det førte til at turismen havarerte, tilliten til myndighetene ble svekket, særlig i land der disse iverksatte svært inngripende tiltak (som for eksempel portforbud). Varestrømmen ble treg, og avhengigheten av globaliserte verdikjeder framstod som risikofyllt og ineffektivt verden over.

Videre ga Russlands invasjon i Ukraina 24. februar 2022 nok en fundamental endring. Med

denne havarerer nok en gang ideen om at gjensidig økonomisk avhengige stater ikke vil gå til krig med hverandre, noe Tyskland tilsynelatende trodde på da de gjorde energisikkerheten avhengig av russisk rågass. Globale verdikjeder er sårbare i fredstid, men manglende strategier

«Selv ikke finanskrisen gjorde vesentlig inntrykk. Festen i Vesten var ikke over»

for vitale produkter er potensielt katastrofale i krigs- og krisetider.

Endringene topper seg med Xi Jinpings oppheving av to-perioders begrensningen som partiformann i Kina på partikongressen 24. oktober. Dermed gjenetablerer han Maos styresett, med en leder

på potensielt livstid, og avviker den maktbegrensning som ligger i å gå av etter perioder. Avvikling av «et land – to systemer»-politikken gjennom oppheving av Hongs Kongs selvstyre, overgrepene i Xinjiang og et mer autoritært styre generelt var spikeren i kista for den vestlige ideen om at alle land blir liberale «vestlige» demokratier til slutt bare de får økonomisk vekst.

I denne situasjonen er det Storbritannia som er den desidert største europeiske leverandøren av våpen og militær bistand til Ukraina, mens USA gir fem ganger mer enn Storbritannia. EUs rolle er i stor grad å koordinere sanksjoner som synes

å virke like krevende for EU som for Russland. USA fremstår nå som alternativ leverandør av mange av produktene EU-land ikke lenger får fra Russland. Slik sett er ikke bare USA en garantist for Nato-landenes sikkerhet, men styrker seg i praksis økonomisk på EUs bekostning. Dette skyldes ikke minst at ved å først gjøre seg avhengig av Russland, har unionen endt opp i en avhengighetssituasjon til USA. USA sitter videre med nøkkelen til krigens utvikling som Ukrainas største støttespiller, særlig militært.

USA har videre en bredspektret energipolitikk fra havvind til kull, mens EUs energipolitikk er langt vanskeligere, idet målene har løpt langt foran leveringsevnen. Dette ble klart allerede fra høsten 2021, og for Russland angrep Ukraina og før sanksjonene mot Russland førte til krise i energitilgangen. Kraftkrevende produksjon kjører i varierende grad på sparebluss, og enkelte produksjonsenheter har stengt ned, mens nye eksempler dukker opp for å flytte mer produksjon ut av Europa, til Nord-Amerika, gulfen eller Øst-Asia, demonstrerer utfordringene.

Kanskje vil EU lykkes med ny industrivekst basert på fornybar energi, men det er ikke sikkert, og det spilles et høyt spill. President Bidens Inflation Reduction Act derimot, styrker insentivene til å investere i USA. Nok en gang er det viktig å følge med på hva USA gjør, ikke nødvendigvis hva de sier. Deres merkantilistiske fleksibilitet står i sterk kontrast til EUs kraftfulle klima- og naturpolitikk, og den er langt mindre risikofyllt.

Det europeiske kontinent har vært et løpende politisk eksperimentområde med ulike imperier, unioner og statsløsninger. Imperier og unioner har kommet og gått, men ingen har dominert kontinentet. Storbritannia har alltid holdt kontinentale ambisjoner i sjakk ved å alliere seg med en av stormaktene. Alltid har det vært en del stater på utsiden med andre økonomiske og politiske strategier. Dette har gjort at ikke alle har gjort samme feil samtidig og konjunktorene har variert mellom de ulike stater. Med EUs dominans i Europa blir strategiene likere og risikoen for store feil øker.

Nå står kampen om å reorganisere energiforsyning og verdikjeder og sikre overlevelse av europeisk industri. EU var vinneren av etterkrigstiden, men taperen av ettermurstiden. Nå går vi inn i en ny realpolitisk epoke der idealene brytes mot klassiske utfordringer som vender tilbake. Da kjemper USAs pragmatiske demokratiske merkantilisme mot Kinas autoritære merkantilisme, med EUs idealisme i en klemt mellomposisjon. Noe som ikke minst kommer tydelig fram i størrelsen på økonomiene. Der EUs BNP var større enn USAs før finanskrisen er det nå omvendt. Storbritanniias uttreden forklarer ikke forskjellen alene.

Denne realpolitiske epoken kjennetegnes også av at de autoritære regimer sliter. Russland viser at korrupte autoritære regimer har mange iboende svakheter som gir frihetsorienterte demokratier en rekke langsiktige fordeler, og Kinas autoritære dreining har endret situasjonen. Det kan også legges til at individuell frihet, langsiktig økonomisk vekst og innovative løsninger over tid hører sammen og forutsetter demokrati.

Det finnes alltid et *worst case scenario*, men kanskje går det med Kina som det gikk med Japan. Det vil si at Kina blir en viktig, men stagnerende stat der USA vil overleve som dominerende supermakt, grunnet landets samtlige politiske pragmatisme, kombinert med større frihet, mindre korrupsjon og mer demokrati enn utfordrerne. Kort og godt går vi i så fall tilbake til en realpolitisk verden der materielle forhold i igjen definerer virkeligheten. Stein Rokkans oppsummering: «Folk velger – ressurser avgjør» – synes å være *spot on* – igjen.

Christian Anton Smedshaug
christian.anton.smedshaug@agrianalyse.no

